

माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थांच्या लिंगविषयक अभिवृत्तीचा अभ्यास

विद्या वामन शिर्के

शिक्षिका माध्यमिक स्तर
जिल्हा परिषद शाळा ठाणे
महाराष्ट्र भारत

डॉ. जयश्री शिंदे

शैक्षणिक तंत्रज्ञान विभाग,
एसएनडीटी महिला विद्यापीठ, मुंबई
महाराष्ट्र भारत

प्रस्तावना:

मातृप्रधान संस्कृतीमध्ये स्त्री व पुरुष हा भेद कोठेच आढळत नाही. परंतु कालांतराने नविन जीव जन्माला घालण्यात आपलाही सहभाग आहे, हे पुरुषाला समजले व आपले मूल कोणते हे समजावे या साठी विवाह ही संकल्पना पुढे आली असे दिसते. विवाहामुळे स्त्रियांवर अनेक बंधने आलेली दिसतात. तिला स्वातंत्र्य नाकारले गेले. पुरुष हा श्रेष्ठ आहे व स्त्री कनिष्ठ आहे दुय्यम आहे हा विचार स्त्री व पुरुषांच्या मनावर बिंबवला जाऊन लिंगाधारीत भेदावर आधारीत लिंगाधारीत भूमिका ठरवल्या गेल्या व त्या लिंगभेदाधारीत भूमिकेवरून लिंगविषयक अभिवृत्ती ठरत गेलेल्या आढळतात. म्हणजेच लिंगविषयक अभिवृत्तीचा लिंगभेद हा पाया असल्याचे आढळते. समाजसुधारकांना काही प्रमाणात यश आले. काही प्रथा बंद झाल्या. परंतु स्त्रियांचे समाजातील दुय्यम स्थान मात्र तसेच राहिलेले आढळते. म्हणूनच सद्यस्थितीतील लिंगविषयक अभिवृत्तीचा अभ्यास करणे गरजेचे आहे.

भारतातील विविध बाबींतील सद्यस्थितीतील लिंगविषयक अभिवृत्ती:

भारतीय समाजामध्ये आजही मूल जन्माला आल्यापासून लिंगभाव जपला जातो. बालकाला मिळणारे आईचे दुध, प्रेम, त्याला मिळणारे नाव, कपडे, खेळणी, या सान्यामधून लिंगभेद दृढ होतांना दिसतो.

“बालसंगोपन व गृहसंगोपन हे कार्य सर्वस्वी वेगवेगळे संस्कार रूजविणे, साहित्यामध्ये स्त्री पुरुषांच्या साचेबद्ध प्रतिमा रंगविणे, नोकरीमध्ये, व्यवसायामध्ये स्त्री पुरुषांना भिन्न संधी असणे, मुलीचा जन्मच नाकारणे, तिचे स्वातंत्र्य नाकारणे, तिचे अधिकार नाकारणे यातून लिंगविषयक दृष्टिकोन स्पष्ट होतो.” (सामंत, २००९)

संशोधनाची गरज:

भारताच्या विकासामध्ये स्त्रिया दुर्लक्षित व अज्ञानी राहिल्या तर सर्वांगीण विकास अशक्य आहे. त्यासाठी केवळ स्त्रियांनाच विचार करायला न लावता पुरुषांनाही विचार करायला लावणे गरजेचे आहे. स्त्रियांचे स्वतःविषयीचे व पुरुषांविषयीचे मत जाणले पाहिजे. तीच बाब पुरुषांच्या बाबतीतही करणे गरजेचे आहे. असे संशोधिकेस वाटते. तसेच स्त्री दुर्लक्षित व दुय्यमस्थानी राहण्यामागचे खरे कारण लिंग संकल्पनाच आहे. लिंग संकल्पनेकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन समजणे संशोधिकेस गरजेचे वाटते.

माध्यमिक स्तरावरील मुले—मुली हे कुमारावस्थेतील असून प्रौढावस्थेकडे जाणारे असतात. हयाच काळात त्यांचे व्यक्तिमत्व आकार घेत असते. आंतरिक भावना, विचार, लिंगविषयक विचार, सांस्कृतिक मूल्ये आकार घेत असतात. याच काळात स्वशरीर जाणीवजागृती होत असते. याच वयात होणारे मूल्यसंस्कार भावी आयुष्यात जपले जातात. हयाच काळात मूल्य निश्चित होत असतात आणि म्हणूनच योग्य वळण लावणे, योग्य संस्कार करणे गरजेचे असते. त्यामुळेच माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांचे लिंगविषयक मत जाणून घेणे गरजेचे आहे. पुढच्या समाजाचे आजचे मत काय आहे. हे समजून घेण्यासाठी माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्तीचा अभ्यास करणे महत्वाचे आहे.

संशोधन समस्या विधान:

सदर संशोधन समस्येचे विधान खालील प्रमाणे निश्चित आहे:

माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्तीचा अभ्यास

कार्यात्मक व्याख्या:

संशोधिकेने सदर संशोधनासाठी पुढील कार्यात्मक व्याख्या निश्चित केल्या आहेत.

- **माध्यमिक स्तर:** महाराष्ट्र शासन निर्धारित इ.९वी व इ.१०वी च्या वर्गांना माध्यमिक स्तर म्हटलेले आहे.
- **माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थी:** माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थी म्हणजेच इ.९वी व इ.१०वी मध्ये शिकणारे मुलगे व मुली होत.

- **लिंगविषयक अभिवृत्ती:** कोणत्याही व्यक्तीची कुटुंबातील व समाजातील स्त्रीविषयी; तिच्या शैक्षणिक, कौटुंबिक व सामाजिक स्थानाविषयीची भूमिका म्हणजे लिंगविषयक अभिवृत्ती होय. संशोधनामध्ये पुढील घटकातील लिंगविषयक अभिवृत्तीचा अभ्यास करण्यात आला. अ) पालनपोषण ब) शिक्षण

संशोधनाची ध्येये:

संशोधनाकरीता मुख्य ध्येय निश्चित करण्यात आले. ते पुढीलप्रमाणे

माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्तीचा अभ्यास करणे.

वरील ध्येयाच्या संदर्भात संशोधन करण्यात आले. संशोधनाची उद्दिष्टे निश्चित करण्यात आली.

संशोधनाची उद्दिष्टे:

- १) माध्यमिक स्तरावरील मुलगे व मुली यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्तीचा अभ्यास करणे.
- २) माध्यमिक स्तरावरील मुलगे व मुली यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्तीतील फरकाचा अभ्यास करणे.
- ३) माध्यमिक स्तरावरील मुलगे व मुली यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्तीतील फरकाचा पुढील घटकांच्या संदर्भात अभ्यास करणे.

अ) पालनपोषण आ) शिक्षण

संशोधनाची परिकल्पना:

- १) माध्यमिक स्तरावरील मुलगे व मुली यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्तीमध्ये लक्षणीय फरक नाही.
- २) माध्यमिक स्तरावरील मुलगे व मुली यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्तीमध्ये पुढील घटकांच्या संदर्भात लक्षणीय फरक आढळत नाही.

अ) पालनपोषण आ) शिक्षण

सदर संशोधनामध्ये लिंगविषयक अभिवृत्तीचा पालनपोषण शिक्षण, या घटकासंदर्भात अभ्यास याचा समावेश केला आहे. इतर घटकांचा समावेश केलेला नाही. जसे खेळ, वागण्याची पध्दत, आवडी, निवडी, छंद यासारख्या घटकांचा समावेश केलेला नाही.

सदर संशोधन ठाणे जिल्हयातील कल्याण शहरापुरते मर्यादित आहे. ठाणे जिल्हयातील इतर शहरांचा सदर संशोधनामध्ये समावेश केलेला नाही. सदर संशोधनामध्ये माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांचा समावेश केला आहे, प्राथमिक व उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांचा समावेश केला गेला नाही. सदर संशोधनामध्ये महाराष्ट्र बोर्डाच्या इंग्रजी माध्यम, गुजराती माध्यम, यासारख्या इतर माध्यमांच्या शाळांचा समावेश केलेला नाही.

सदर संशोधनामध्ये कल्याण शहरातील शाळांचा समावेश केलेला आहे. कल्याण ग्रामीण भागातील शाळांचा समावेश केलेला नाही.

संशोधन पध्दती:

वर्णनात्मक संशोधनपध्दतीतील सर्वेक्षण ही पध्दती संशोधनातील पहिल्या टप्प्याकरीता वापरण्यात आली. याद्वारे विद्यार्थ्यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्ती जाणून घेण्यात आल्या. तसेच विद्यार्थ्यांच्या पालनपोषण, शिक्षण, या संदर्भातील लिंगविषयक अभिवृत्तींच्या फरकाचा अभ्यास करण्यात आली

नमुना:

कल्याण शहराच्या भौगोलिक स्थिती प्रमाणे कल्याण डोंबिवली महानगरपालिका शिक्षण विभागाने निर्माण केलेल्या 12 CRC (Cluster Resource Center) अंतर्गत येणाऱ्या शाळांमधील प्रत्येक CRC मधील एक शाळा सुगम यादृच्छिकरित्या निवडण्यात आली. अशाप्रकारे १२ शाळांची निवड करण्यात आली. पहिल्या पायरीमध्ये निवडण्यात आलेल्या १२ शाळांमधील उपलब्ध असलेल्या विद्यार्थ्यांची निवड देखील यादृच्छिकरित्या करण्यात आली. यामध्ये मुलगे व मुली दोहोंची निवड करण्यात आली.

सारणी क्र १ जनसंख्या नमुना आकार

अ.क्र.	बाब	शाळा	विद्यार्थी
१.	जनसंख्या	४३	४४८२
२.	नमुना सर्वेक्षण	१२	६३१

सर्वेक्षणासाठी अभिवृत्ती शोधिका या साधनाचा वापर करण्यात आला.

माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन:

माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन पुढीलप्रमाणे करण्यात आले व निष्कर्ष काढण्यात आले.

उद्दिष्टाच्या परिपूर्तीसाठी अभ्यास केला असता मुलगे व मुली यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्ती विषयीचे गुणनिर्देशांक काढले असता त्याचा आढावा खालील सारणीमध्ये दर्शविण्यात आला आहे.

सारणी क्र २ लिंगविषयक अभिवृत्ती गुण निर्देशांक

क्र.	गुण वर्गीकरण	गुण		टक्केवारी	
		मुलगे	मुली	मुलगे	मुली
१	५० ते ७५	---	---	---	---
२	७६ ते १००	१	१	०.३०	०.३०
३	१०० ते १२५	१२५	१३३	४०.८४	४०.७९
४	१२६ ते १५०	१२६	१२९	४१.१७	३९.५७
५	१५१ ते १७५	४९	५६	१६.००	१७.१७
६	१७५ ते २००	०४	०७	१.३	२.१४
	एकुण	३०५	३२६	९९.६१	९९.९७

वरील सारणी क्र.१वरून मुलगे मुली यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्ती विषयीचे चित्र स्पष्ट होते. वरील तक्त्यानुसार ५० ते ७५ इतके गुण मिळालेली मुलगे व मुलींची संख्या ० आहे. ७६ ते १०० इतके गुण मिळालेल्या मुलगे व मुलींची संख्या केवळ १ इतकीच आहे. परंतु १०० ते १२५ इतके गुण मिळालेले मुले १२५ तर मुली १३३ म्हणजेच ४०.८४% तर मुलगांना तर ४०.७०% मुलींना मध्यांकापेक्षा कमी गुण मिळालेले आढळतात. १२५ वरील गुण योग्य अभिवृत्ती दर्शवितात असे मानले तर केवळ ६०% मुलगे व मुली या गटात मोडतात. १०० गुणवर्गाच्या खाली १ मुलगा व १ मुलगी सोडल्यास कोणाचेही गुण नाहीत.

१२६ ते १५० गुणवर्गामध्ये जवळपास सारख्या प्रमाणात ४०% मुलगे व मुली आढळतात. १५१ ते २०० गुणवर्गामध्ये मात्र मुलींची संख्या अधिक आढळते.

सर्वेक्षण पध्दतीकरीता मांडण्यात आलेल्या उद्दिष्टांच्या परिपूर्ततेसाठी निश्चित केलेल्या परिकल्पनेचे अर्थनिर्वचन पुढील प्रमाणे:

परिकल्पना: माध्यमिक स्तरावरील मुलगे व मुली यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्तीतील खालील घटकांच्या बाबतीत लक्षणीय फरक नाही.

१) लिंगविषयक अभिवृत्ती पाच एकत्रित घटक २) पालन पोषण ३) शिक्षण

सारणी क्र.२ माध्यमिक स्तरावरील मुलगे व मुली यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्तीमधील खालील बाबतीतील फरकांतील प्राप्तांकाची लक्षणीयता

	विद्यार्थी गट	नमूना	मध्यमान	प्रमाण विचलन	स्वाधीनता मात्रा	‘टी’ सारणी मूल्य		प्राप्त टी	सार्थकता	लक्षणीयता
						०.०५	०.०१			
१	एकुण मुलगे	३०५	१३३.०८	१६.८६	६२९	१.९६	२.५९	२.०९४	०.०५ स्तरापेक्षा जास्त	०.०५ स्तरावर लक्षणीयता आहे.
	एकुण मुली	३२६	१३५.९४	१७.३६						
२	(पालनपोषण) एकुण मुलगे	३०५	२५.१०	६.१४	६२९	१.९६	२.५९	१.१९५	०.०५ स्तरापेक्षा कमी	लक्षणीयता नाही
	एकुण मुली	३२६	२५.६५	५.३३						
३	(शिक्षण) एकुण मुलगे	३०५	३१.२३	४.८५	६२९	१.९६	२.५९	२.७५३	०.०१ स्तरापेक्षा जास्त	०.०१ स्तरावर लक्षणीयता आहे.
	एकुण मुली	३२६	३२.२७	६.९						

माध्यमिक स्तरावरील मुलगे व मुली यांची वरील घटकांच्या बाबतीतील फरकांच्या प्राप्तांकाचे ‘टी मूल्य’ अनुक्रमे २.०९४ (०.०५ स्तरापेक्षा जास्त), १.१९५, (०.०५ स्तरापेक्षा कमी), २.७५३ (०.०१ स्तरापेक्षा जास्त), ०.१६६ (०.०५ स्तरापेक्षा कमी), १.२२८ (०.०५ स्तरापेक्षा कमी), १.१८४ (०.०५ स्तरापेक्षा कमी), म्हणजेच माध्यमिक स्तरावरील मुलगे—मुली यांच्या पाच एकत्रित घटकामध्ये लक्षणीय फरक आढळतो. तर पालनपोषण विवाह स्वातंत्र्य हक्क व कामया घटकामध्ये लक्षणीय फरक आढळत नाही. तर शिक्षण या घटकामध्ये लक्षणीय फरक आढळतो.

निष्कर्ष : यावरून असे निष्कर्ष काढता येतात.

लिंग समानतेकडे मुलींचा कल मुलगांच्या तुलनेत अधिक आढळतो.

पालनपोषणामध्ये मुलगांना देण्यात येणारा आहार, प्रेम, महत्व हे मुलींपेक्षा जास्त द्यावे असे मुलगे व मुली दोहोंना सारख्याच प्रमाणात वाटते.

मुलांमध्ये मुलींच्या शिक्षणासंदर्भातील लिंगविषयक अभिवृत्ती अधिक सकारात्मक आढळतात.

पालनपोषण, शिक्षण, या घटकांच्या संदर्भात आजच्या युगातील शालेय विद्यार्थ्यांच्या लिंगविषयक जाणीवा इतक्या अविकसित आहेत. ही खेदजनक बाब या सर्वेक्षणातून पुढे आली.

निष्कर्ष

- ४०.८४% मुलगे व ४०.७९% मुली यांच्या लिंगविषयक अभिवृत्ती ह्या नकारात्मक असलेल्या आढळतात.
- मुलगे व मुली यांच्या पाच एकत्रित घटकासंदर्भातील अभिवृत्तीमध्ये फरक दिसून येतो. मुलींच्या लिंगविषयक अभिवृत्ती मुलगांपेक्षा अधिक लिंग समानतेकडे झुकलेल्या दिसतात.
- पालनपोषण, शिक्षण, या घटकासंदर्भातील लिंगविषयक अभिवृत्ती मुलगे व मुली दोहोंच्या सारख्याच आढळतात. मुलगे व मुली यांच्या पालनपोषण, शिक्षण या संदर्भातील लिंगविषयक अभिवृत्तीमध्ये फरक आढळत नाही.

संदर्भ

अनोमवीर (२०१५), बुध्दयान, त्रिरत्न प्रकाशन पुणे ३०.

भागवत, वि. (२००४), स्वातंत्र्यपूर्व काळातील लोकजीवन नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे ३०.

नरे, सं. (२०१२), तिची भाकरी कोणी चोरली?, बहुजन स्त्रीचं वर्तमान, मनोविकास प्रकाशन, पुणे ३०.

रेगे, श. (२०११) लिंगभेद कारणे, SNTD Women's Study Center पुणे ३०.

सामंत, मं. (२००९), स्त्री पर्व, निराली प्रकाशन, मुंबई ०४.

Amin, A., & Darrag, M. S. (2011). Sexual Harassment in the Egyptian Workplace: A Literature Review and Research Agenda. *Review of Management*, 1(4).

<https://www.questia.com/.../sexual-harassment-in-the-egyptian-workplace-a-litera>

Chouhan, P. (2013). A study on literacy and educational attainment of scheduled castes population in Maldah District of West Bengal, India. *Journal of geography and Regional Planning*, 6(1), 19-30.

www.academicjournals.org/app/webroot/article/article1381475667_Chouhan.pdf

Ekici, D., & Beder, A. (2014). The effects of workplace bullying on physicians and nurses. *Australian Journal of Advanced Nursing, The*, 31(4), 24. <http://www.ajan.com.au/Vol31/Issue4/31-4.pdf>

Kapure R. (2015) Maritua Satisfaciton in late marriage and early marriage. Personality factors marital satisfaction and perceived level of career success in late married individuals and early married individuals <http://hd1.handle.net/10603/203968>

Kumari, R. (2011). Womens right to property under Hindu Law A socio legal study. <http://hd1.handle.net/10603/7870>

Lind, A. M. (2007). Struggle and development: Approaching gender bias in practical international development work.

https://scholar.google.co.in/scholar?rlz=1C1CHBF_enIN765IN765&um=1&ie=UTF-8&lr&q=related:sMdcWARVMjPF-M:scholar.google.com/